

V I N T A G E

Louis Basset (1846–1931), absolvent al Facultății de Litere din cadrul Universității din Neuchâtel, a intrat în slujba domnitorului Carol I în anul 1869. A fost secretarul particular al regilor Carol I și Ferdinand, precum și administrator al Casei Regale vreme de mai bine de 60 de ani. Carol II, reîntors din exil la 6 iunie 1930, l-a păstrat pe Basset în funcția sa administrativă.

Cu câteva zile înainte de intrarea României în război, Basset, germanofil convins, este trimis în misiune în străinătate de regele Ferdinand, care voia să-l îndepărteze astfel de o posibilă primejdie în țară. Până spre finalul anului 1919, Louis Basset locuiește în Elveția și înregistrează în jurnal evoluția conflagrației, cu numeroase detalii din presa vremii, fie ea neutră, antantistă sau susținătoare a Puterilor Centrale, precum și mărturii sau portrete ale celor cu care s-a intersectat, oameni politici, diplomați sau personalități din România.

La întoarcerea în țară, după mai bine de trei ani, Basset își reia sarcinile pe lângă Casa Regală; în paginile de jurnal din acea perioadă transpore eforturile intense, politice, juridice, administrative, de refacere a țării după război. Jurnalul se încheie brusc, în toiul dezbaterilor legate de reforma administrativă din primăvara anului 1921.

Alina Pavelescu, istoric și arhivist, este în prezent director adjunct al Arhivelor Naționale. A absolvit Facultatea de Istorie din București. În 2009, și-a susținut doctoratul la Institut d'Etudes Politiques din Paris, în coordonarea prof. Dominique Colas. A îngrijit și editat volume de documente, printre care *Martha Bibescu și vocile Europei: Corespondență și dosar CNSAS, 1941–1945* (Corint, 2017) și Anna Kretzulescu-Lahovary, *Nebiruita flacăra a vieții: Amintiri, 1867–1952* (Humanitas, 2018). A publicat proză scurtă în diferite reviste literare, precum și două romane: *Moștenirea babei Stoltz* (Herg Benet, 2016) și *Sindromul Stavroghin* (Humanitas, 2019).

LOUIS BASSET

RĂZBOIUL
UNUI SLUJITOR DEVOTAT

JURNALUL INEDIT
AL SECRETARULUI PARTICULAR AL REGELUI FERDINAND I
23 AUGUST 1916 — 3 MAI 1921

Traducere din franceză,
studiu introductiv și note
de Alina Pavelescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

<i>Un cronicar al Marelui Război. Studiu introductiv</i>	7
<i>Mulțumiri</i>	21
<i>Notă asupra ediției</i>	23

RĂZBOIUL UNUI SLUJITOR DEVOTAT

1916	27
1917	79
1918	183
1919	294
1920	364
1921	385

Anexă: Discursul Mareșalului Curții Regale,

Ioan Mocsoni-Stircea, la funeraliile lui Louis Basset 395

Indice selectiv de nume 397

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum reprezintă traducerea în limba română a textului inedit al jurnalului ținut de Louis Basset între 23 august 1916 și 3 mai 1921. Jurnalul, păstrat în original la Arhivele Naționale Istorice Centrale, în fondul Casa Regală – Personale Ferdinand, dosar 128, vol. I–VI, a fost redactat în limba franceză și cuprinde șase caiete, numerotate ca atare de autorul lor, însumând aproximativ 400 de file scrise față-verso. Titlul și subtitlul volumului ne aparțin. Toate însemnările sunt făcute după calendarul gregorian, aflat atunci în vigoare în majoritatea țărilor occidentale, deși, ca funcționar al Casei Regale, e de presupus că elvețianul Louis Basset asimilase și calendarul „pe stil vechi”, iulian (calendarul gregorian a fost adoptat oficial în România abia la 1 aprilie 1919, dată care a devenit astfel 14 aprilie).

Având o caligrafie îngrijită, manuscrisul este relativ ușor de descifrat, astfel încât cea mai mare parte a personajelor și a toponimelor menționate în cuprinsul lui au putut fi identificate fără dificultăți. Numele proprii au fost redactate în formele consacrate în prezent. Anumite pasaje au fost tăiate de autor în manuscris și nu pot fi descifrate; există însă și câteva pasaje tăiate al căror text este încă vizibil: pe acestea le-am tradus, iar pentru ușurința lecturii le-am semnalat ca atare în pagină, fiind încadrate de semnele < și >. Tot între aceste semne grafice sunt adăugate cuvintele sau structurile semnificative tăiate sau ajustate de autor.

Pe lângă sumarele biografii ale personalităților, în notele de subsol am menționat și anumite evenimente conexe celor relatate în jurnal. Acolo unde, captiv în contextul epocii, autorul

preia știri false din ziare sau prezintă informații inexacte despre evenimentele istorice pe care le relatează, am făcut în notă, pe cât posibil, corecturile ce se impuneau.

În absența unui epilog al jurnalului, am ales să reproducem în anexă elogiul funerar ținut de Marele Maestru de Ceremonii al Casei Regale, Ioan Mocsoni-Stircea, la funeraliile lui Louis Basset, în martie 1931. Documentul se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond familial Stircea, dosar 18/1931–1938, ff. 6–8.

La sfârșitul volumului a fost adăugat un indice selectiv de nume proprii.

Pentru ilustrarea volumului am ales scene, tipărituri și imagini pe care diaristul le va fi avut sub ochi pe măsură ce-și redacta jurnalul. Fotografii reprezentând personalități europene și americane, precum și evenimente internaționale sunt reproduse din colecția revistei *L'Illustration* pe anii 1918–1919, colecție aflată în biblioteca documentară a Arhivelor Naționale. Fotografii care redau viața cotidiană a elvețienilor din anii 1916–1919, precum și eforturile Elveției de a-și apăra neutralitatea și totodată de a susține acțiunile umanitare ale Crucii Roșii se află în domeniul public și au fost preluate din arhivele cantoanelor Berna, Geneva și Vaud. Placheta aniversară dăruită lui Louis Basset de subordonații săi, angajații administrației Casei Regale, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de activitate în serviciu, face parte din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României.

JURNAL

23 august 1916–3 mai 1921

23 AUGUST Pe la prânz, regele¹ mă cheamă în cabinetul său, îmi cere să iau loc și, după ce mă privește fix preț de câteva secunde, îmi spune că situația sa e critică, dureroasă, dar că încă speră că acest Consiliu de Coroană care va avea loc în curând îl va scăpa de cumplita alegere care îl așteaptă, între îndatoririle sale de suveran și protestul conștiinței sale <cele de principe german>. Cu toată rezerva din vorbele lui, îmi dau seama că s-ar înclina în fața deciziilor Consiliului de Coroană, oricare ar fi acelea.

Datoria mea de slujitor devotat al casei și convingerile profunde pe care le-am căpătat în urma ultimelor întrevederi cu regele Carol îmi dau curajul să-i spun nepotului său tot ce gândesc. I-am amintit mai întâi că regele îmi spusese, cu puțin înainte să moară, că se considera legat personal de tratatul de alianță cu Germania și nu mă îndoiam că și-ar fi menținut această orientare politică, rezultat al experienței sale și al singurei linii de conduită ce corespundea intereselor vitale ale țării. Am adăugat că larga majoritate a populației dorește neutralitatea, că un război, chiar încununat de succes, contra Austro-Ungariei n-ar duce decât la aservirea economică și politică a României față de Rusia și că, în caz de înfrângere, el ar fi singurul responsabil în fața țării. Dimpotrivă, refuzul său de

¹) Ferdinand (1865–1927), principe de Hohenzollern-Sigmaringen, rege al României (1914–1927), căsătorit cu Maria (1875–1938), nepoată (pe linie paternă) a reginei Victoria a Marii Britanii și (pe linie maternă) a țarului Alexandru II. Au avut șase copii: Carol, viitorul rege Carol II (1893–1953); Elisabeta (1894–1954); Maria (1900–1961); Nicolae (1903–1978); Ileana (1909–1991) și Mircea (1913–1916).

a declara războiul ar provoca în România un ecou de aprobare, mult mai serios și mai profund decât agitația de suprafață creată de Antantă și de agenții ei.

Văzând că regele nu are nici o reacție și că nu dădea nici un răspuns la argumentele mele, am mai încercat un ultim apel: „O rog pe Majestatea Voastră ca, înainte de a se lăsa atrasă pe acest drum plin, fără doar și poate, de primejdii pentru țară și dinastie, să recitească memoriul pe care mi l-a dictat regele Carol cu câteva zile înainte să moară, în care demonstra că un război de partea rușilor, departe de a sluji idealului național, ar fi mormântul acestuia, iar dacă citirea testamentului politic al unchiului său nu-l va convinge, să meargă la Curtea de Argeș și să îngenuncheze în fața mormântului său rugându-l pe Dumnezeu să-l îndrume.”

Acest ultim apel a rămas fără alt răspuns decât lacrimile mari care îi trădau teribila tulburare sufletească și șovăiala.

Întrevederea a durat mai mult de o oră. Mă lăsase să plec, dar a venit după mine în anticameră pentru a-mi spune că mai avea să-mi facă o mare rugămintă și că spera să-i dau și această dovadă de devotament. „Plecați fără întârziere la Sigmaringen, mi-a spus, cu o scrisoare pentru fratele meu căruia îi veți explica situația în care mă găsesc, căci o știți mai bine decât oricine. În după-amiaza asta îl voi vedea pe von dem Bussche¹ și îi voi cere să vă facă înlesnirile necesare.” M-am înclinat și mi-am exprimat speranța că această călătorie va fi utilă pentru a împiedica o nenorocire.

24 AUGUST Am participat la un dineu dat la Cotroceni cu ocazia aniversării zilei de naștere a regelui. Majestatea Sa a fost vesel pe tot parcursul evenimentului, dar oarecum de o veselie forțată. După masă, mă ia deoparte și insistă asupra mesajului pe care trebuie să i-l transmit fratelui său, Wilhelm².

¹) Hilmar Freiherr von dem Bussche (1867–1939), diplomat german, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Imperiului German în România între 1914 și 1916. ²) Wilhelm, principe de Hohenzollern (1864–1927), fratele mai mare al regelui Ferdinand (tatăl lor, Leopold, a fost fratele regelui Carol I).

Când îmi exprim dorința de a o lua pe soția mea cu mine în această călătorie, regele se grăbește să aprobe și, când îl întreb dacă voi avea timp să mă întorc înainte de izbucnirea războiului, îmi răspunde afirmativ. La despărțire mi-a strâns mâna, puternic și cu afecțiune, având lacrimi în ochi.

Regina, la fel de neliniștită, mi-a spus că îmi va da și ea o scrisoare către mama¹ ei, care se găsește la Dolder, în Zürich.

De la Cotroceni am plecat la ministrul Germaniei ca să-mi ridic pașaportul. Foarte amabil, mi l-a pus la dispoziție pe curierul său, von Rosenberg, pentru a mă însoți până la München. Era calm și părea încrezător, în ciuda mobilizării care are loc în văzul tuturor, chiar și pentru cai. Am plecat din România însoțit de această impresie de optimism, pe care totuși mi-e greu s-o împărtășesc.

25 AUGUST Plecarea din București la ora 8 dimineața, cu strictul necesar de bagaje și bani pentru o călătorie de vreo zece zile. Ca motiv pentru plecarea mea precipitată am invocat o presupusă scarlatină a unuia dintre copiii fiicei noastre, Olga, care se află la Brașov.

În tren, am dat scrisorile regelui și reginei – aduse aseară de Știrbei², nu fără emoții – curierului von Rosenberg, ca să le pună în valiza diplomatică, urmând să mi le restituie la München.

La Budapesta mi-a fost vizat pașaportul de către Consulatul General al Germaniei, formalitate pe care o omiseseam la București.

¹) Marea ducesă Maria Alexandrovna (1853–1920), devenită prin căsătorie ducesă de Edinburgh și ducesă de Saxa-Coburg și Gotha, era fiica țarului Alexandru II și soția prințului Albert, duce de Edinburgh, al doilea fiu al reginei Victoria. Au avut împreună cinci copii: Alfred, prinț de Saxa-Coburg și Gotha; Maria, regină a României; Victoria, mare ducesă a Rusiei; Alexandra, prințesă de Hohenlohe-Langenburg; prințesa Beatrice, ducesă de Galliera. ²) Barbu Știrbei/Știrbey (1872–1946), om politic, administrator al Domeniilor Coroanei (din 1913), nepotul domnitorului Barbu Știrbei; căsătorit cu Nadeja (Nadèje) (1876–1955), născută Bibescu (sora lui George Valentin Bibescu); om de încredere și confident al regelui Ferdinand și al reginei Maria.

26 AUGUST Sosire la Budapesta, la ora 7 seara. Am plecat în aceeași seară, cu trenul de ora 9.

27 AUGUST Sosire la Sigmaringen, la 7 seara.

Pe terasa castelului, i-am întâlnit pe prințul și prințesa Wilhelm de Hohenzollern și pe ministrul României la Berlin, domnul Al. Beldiman¹, care fusese informat de domnul von dem Bussche despre venirea mea de la București. Mai erau prezenți și mareșalul Wangenheim, contele Spee, căpitanul von Detten, domnișoara de Werner și contesa Matushka. Toată lumea mă sorbea din priviri, sperând că le voi da vestea care să-i elibereze de temerile lor. În special domnul Beldiman era nervos și neliniștit.

După cină, care a fost sumbră, prințul Wilhelm m-a luat deoparte și mi-a pus o mulțime de întrebări despre situația din România, descrisă doar foarte sumar și incomplet în scrisoarea fratelui său. I-am povestit despre dilemele regelui, despre cruda alegere pe care trebuia s-o facă între curentul popular favorabil Antantei și moștenirea pe care i-o lăsase unchiul său, la care nu putea renunța fără mustrări de conștiință, despre influența tot mai mare a anturajului asupra voinței sale ezitante și despre teama mea că, în momentul decisiv, nu va găsi în sine însuși forța de a reacționa. I-am mai vorbit și despre temerile prințului Știrbei din momentul plecării mele, referitoare la o eventuală somație a Germaniei, justificată de atitudinea ezitantă a României, și despre necesitatea ca o atare somație să fie împiedicată cu orice preț, utilizând intervenția Sigmaringenului pe lângă împărat.

Prințul m-a ascultat cu mult calm, mi-a confirmat temerile despre firea șovăielnică a fratelui său și a adăugat că adeseori e mai greu să-ți cunoști datoria decât s-o îndeplinești.

Intervenind și domnul Beldiman, conversația a luat o turnură mai puțin rezervată, iar atitudinea domnului Brătianu²,

¹) Alexandru A. Beldiman (1855–1924), jurnalist și om politic, ultimul ministru plenipotențiar al României în Imperiul German, numit de Carol I în 1914. ²) Ion I.C. (Ionel) Brătianu (1864–1927), șeful Partidului Național Liberal, prim-ministru în mai multe rânduri, începând din

singurul responsabil de această situație, a făcut obiectul unei critici severe. Domnul Beldiman, care nu vede salvarea României decât într-o uniune strânsă cu Puterile Centrale, singurele care-i pot garanta independența în fața manevrelor Rusiei, califică o înțelegere cu aceasta din urmă drept un act nebunesc și sinucigaș. Cât despre misiunea mea la Sigmaringen, nu ezită să vadă în aceasta un simplu pretext pentru îndepărtarea mea de la București, unde probabil se tem de influența mea asupra regelui. A trebuit să recunosc că și eu m-am gândit la asta.

Ne-am despărțit târziu, într-o stare de incertitudine și neliniște, presimțind ce noutăți teribile avea să ne aducă ziua următoare.

28 AUGUST Dis-de-dimineață, un lacheu intră în camera mea și îmi înmânează următorul buletin telegrafic: „România a declarat război Austro-Ungariei.“

Chiar dacă, de trei săptămâni, măsurile militare ce se luaseră la noi nu lăsau dubii asupra intențiilor războinice ale guvernului, tot nu reușeam să cred că se vor lăsa antrenați într-o aventură atât de periculoasă. Și am sperat mereu că, în momentul decisiv, își vor lua seama sau că regele se va opune. Dar așa a fost scris, ca buna judecată să nu apară de nicăieri, iar sărmana Românie nu va fi excepția care să fi rezistat seducției și presiunilor Antantei.

Mai târziu, am fost vizitat de membrii Casei Princiare. Consternarea lor era profundă și le era peste putință să înțeleagă cum un prinț al Casei de Hohenzollern putea să ridice armele împotriva Germaniei.

În aceeași dimineață l-am văzut și pe domnul Beldiman: își ieșise din minți, se simțea profund umilit de rolul nedemn pe care țara sa era obligată să-l joace și a calificat declarația de război drept o sinucidere. Componenta Consiliului de Coroană dădea deja naștere la suspiciuni¹: era limpede că nu putea fi

1908 și până la moartea sa; căsătorit cu Eliza Brătianu, una dintre surorile lui Barbu Știrbei. ¹) La Consiliul de Coroană din 27 aug. 1916, care a hotărât intrarea României în război de partea Antantei, au participat

considerată drept o consultare legală a opiniei publice, ci o simplă lovitură de teatru, abil instrumentată dinainte, fie pentru a îndepărta și ultimele ezitări ale regelui, fie pentru a da declarației de război aparența unui act de voință națională, deși, în realitate, aceasta nu era decât complotul unui număr infim de politicieni.

La dejun, conversația a fost chinuită, căci fiecare dintre noi înțelegea că orice cuvânt acuzator la adresa regelui Ferdinand era o lovitură în plus pentru inima îndurerată a fratelui său.

După masă, în Galeria Strămoșilor, unde ne-am adunat cu toții, prințul Wilhelm mi-a citit cu voce tare, astfel încât să fie auzit de toți, scrisoarea fratelui său. Regele Ferdinand îi expunea latura tragică a situației sale personale și obligația morală pe care o avea de a fi, înainte de toate, numai și numai român; era cumva o justificare anticipată a atitudinii pe care avea s-o adopte în Consiliul de Coroană. Cât despre speranța pe care și-o exprima în această scrisoare că voi putea, mai bine ca oricine, să-l informez pe fratele său de cruda situație în care se găsea, pot spune cu convingere că nu l-am dezamăgit, căci am pledat pentru bunele lui intenții, pe care slăbiciunea de caracter nu trebuia să le pună la îndoială.

După-amiază, domnul Beldiman a plecat la Berlin și i-am dat o scrisoare către domnul von Strauss, de la Deutsche Bank, prin care rugam să mi se deschidă un credit pentru nevoile mele viitoare.

Seara, după cină, prințul Wilhelm ne-a arătat o frumoasă colecție de acuarele, de care e foarte mândru. Era cea mai bună modalitate de a evita conversațiile și reflecțiile ce ar fi fost

liderii principalelor partide politice de la acea vreme: Partidul Național-Liberal, Partidul Conservator și Partidul Conservator-Democrat, precum și miniștrii în funcție. Dintre cei prezenți, doar Petre P. Carp a susținut intrarea României în război alături de Puterile Centrale, în vreme ce ceilalți frunțași ai Partidului Conservator, Alexandru Marghioloman și Titu Maiorescu, au pledat pentru menținerea neutralității. Majoritatea formată din liberali și conservatorii democrați ai lui Take Ionescu a votat în favoarea intrării în război alături de Antantă.

dureroase pentru toată lumea. Cum i-am împărtășit intenția mea de a pleca în Elveția a doua zi de dimineață, și-a luat la revedere de la mine în chipul cel mai afectuos. Prințesa de Hohenzollern, căreia avuseserăm ocazia să-i apreciem sentimentele nobile și simplitatea admirabilă, și-a luat și ea rămas-bun în termenii cei mai emoționanți.

29-30 AUGUST Pe 29, când am plecat, în ciuda orei matinale, am fost salutați de doamnele de la castel, de contele Spee și căpitanul von Detter, aghiotantul prințului. Toată lumea ne-a arătat multă simpatie.

La Gottmadingen, frontiera germană, autoritățile militare ne-au verificat pașapoartele. Mențiunea „Secretar particular al Majestății Sale Regele Ferdinand“, înscrisă în pașaportul meu, a atras atenția. Am fost interogat amănunțit. Am scos atunci scrisorile de recomandare ale ministrului german von dem Bussche și ale atașatului militar, Von Hammerstein, care arătau limpede scopul călătoriei mele. Mi s-a replicat că aceste acte, din pricina declarației de război, își pierduseră valabilitatea. În cele din urmă, mi s-a spus că trebuia să rămân la Gottmadigen până ce se vor aduna informații mai ample și mi s-a indicat un han unde voi găsi adăpost și hrană. Toate protestele mele au fost în zadar, a trebuit să mă supun.

Am telegrafiat imediat contelui Spee la Sigmaringen, rugându-l să intervină pe lângă prințul de Hohenzollern ca să facă ce trebuia să-mi scurteze detenția.

Am așteptat două zile, timp în care am făcut cunoștință cu ofițerii din post, foarte amabili și înțelegători față de noi.

În sfârșit, când începusem să disper că nu voi mai fi eliberat, m-au anunțat că un ofițer delegat de la comandamentul militar din Lörrach venise să-mi ancheteze cazul și dorea să-mi vorbească în particular. Ne-am instalat într-una dintre cămăruțele din han și, foarte politicos, ofițerul delegat m-a supus unui interogatoriu minuțios. Din întrebările care mi s-au pus, mi-am dat seama că voiau mai ales să se informeze asupra caracterului misiunii pe care o îndeplinisem la Sigmaringen, căci, imediat ce

anchetatorul meu și-a dat seama că fusese o misiune pacifistă, a început să-și ceară scuze pentru neajunsurile ce-mi fuseseră pricinuite. M-a întrebat între altele dacă regele Carol murise de moarte naturală și dacă zvonurile care circulau despre otrăvirea lui aveau vreun fundament. I-am povestit circumstanțele și cauzele morții regelui, care excludeau orice bănuială de acest fel.

Am mai conversat o vreme pe subiectul războiului, apoi, după ce a făcut o pauză, ofițerul mi-a spus: „Fac parte din Regimentul 68, *König Karl von Rumänien*. Cred că înțelegeți cu câtă amărăciune îl privesc pe nepotul lui, regele dumneavoastră, un Hohenzollern, cum ridică armele împotriva Germaniei. În arhivele și în cazinoul regimentului nostru, avem dovezi prețioase ale sentimentelor regelui Carol pentru armata germană și pentru regimentul al cărui comandant a fost. Vom continua să le prețuim, totuși.“

Din momentul acela am fost liber. Ofițerul delegat a făcut tot posibilul pentru a ne elibera și bagajele și ne-a condus până la tren, unde mi-a înmănat, nedeschisă, scrisoarea reginei Maria pentru mama ei, căci fusese reținută la postul militar în timpul percheziției hârtiilor mele.

În seara de 30 august, la ora 10, am ajuns la Zürich.

31 AUGUST După-amiază am fost la Dolder, unde m-a primit marea ducesă Maria. I-am înmănat scrisoarea pe care regina noastră, fiica ei, mă însărcinase să i-o dau. Prințesa Beatrice de Bourbon¹ și soțul ei erau prezenți la această întâlnire. Chit că eram prevenit de sentimentele germanofile ale mării ducese, tot nu eram pregătit să constat că fiica împăratului Alexandru II și văduva ducelui de Edinburgh are o simpatie atât de pronunțată pentru Germania. S-a arătat foarte preocupată de participarea României la război și foarte neliniștită de consecințele

¹) Beatrice de Saxa-Coburg și Gotha (1814–1966), căsătorită cu Alfonso de Orleans y Bourbon, infante al Spaniei și duce de Galliera. Fusese silită să părăsească Spania în urma unui scandal la Curtea Regală, fiind bănuită de regina-mamă că ar fi avut o aventură amoroasă cu regele Alfonso XIII, vărul soțului său.

pe care aceasta le-ar fi putut avea pentru dinastie. A repetat de mai multe ori că regele Carol n-ar fi consimțit niciodată la o asemenea aventură și că ar fi fost mai bine să i se urmeze moștenirea, căci era un bun cunoscător al treburilor românești și al adevăratelor nevoi ale țării. Această evocare a amintirii suveranului meu m-a surprins cu atât mai agreabil cu cât nu mă așteptam s-o aud de la marea ducesă; la drept vorbind, n-a existat niciodată, mai ales în ultimii ani, o înțelegere deplină, nici o simpatie prea mare între ei.

După o conversație de aproximativ o oră, pe parcursul căreia i-am dat mării ducese toate informațiile pe care le dorea despre situația din România, despre fiica ei și despre cei șase nepoți, de care s-a interesat cel mai mult, m-am ridicat să-mi iau rămas-bun. Mi-a mulțumit amabil pentru vizită, m-a rugat să-i mai dau vești de la București imediat ce le primeam și mi-a promis că va face același lucru la rândul-i. Crede că mai rămâne încă o lună în Elveția, apoi se întoarce la Coburg.

În timpul vizitei pe care i-am făcut-o consulului român la Zürich¹ m-am întâlnit în anticameră cu numeroși studenți români care veniseră să-și vizeze pașapoartele, fiindcă trebuiau să se întoarcă în țară, convocați în serviciul militar. Erau animați cu toții de veselia tinereții entuziaste, dar prea puțini posedau banii necesari pentru lungul voiaj, iar Legația României la Berna nu dispune nici ea de fonduri.

Foarte strâns cu banii eu însumi, m-am preocupat să deschid un credit la o bancă elvețiană, în perspectiva șederii care s-ar putea prelungi multă vreme. Banca Winterthur, cu care aveam deja relații, a binevoit să mi-l acorde. Între timp, pentru a face față nevoilor imediate, am schimbat valuta: mărcile, la 92 de franci elvețieni pentru o sută de mărci; coroanele austriece, la 62, dar leii românești mi s-a spus că nu se negociază pentru moment.

¹) România își deschisese prima misiune diplomatică în Elveția în anul 1911, dar consulate românești funcționau încă din 1891 la Berna, Geneva și Zürich. Prima misiune diplomatică a Elveției în România a fost deschisă la 12 sept. 1916.

2 SEPTEMBRIE În trecere prin Berna, l-am întâlnit pe domnul François Gilly, pe care îl cunoscusem la București, unde fusese însărcinat de guvernul elvețian cu cumpărarea de cereale și alte produse alimentare.

În tren, mi s-a înmănat o depeșă de la șeful departamentului politic elvețian, care mă invita să-l văd la Berna în cel mai scurt timp.

La 7 seara am ajuns la Geneva, capătul călătoriei noastre, și am tras la Hôtel de l'Écu.

3 SEPTEMBRIE Domnul Păcleanu, ministrul României la Berna, mă informează că un curier va pleca în curând la București. Îi răspund că-i voi da o scrisoare pentru prințul Barbu Știrbei și că-l voi vizita la Berna pe 6 septembrie. I-l recomand pe Hans Klacsi, care pleacă în România prin Rusia.

Scrisoarea către prințul Barbu Știrbei:

Plecat din București joi, 25 august, am ajuns duminică seara, pe 27, la Sigmaringen, unde l-am întâlnit pe vărul dumneavoastră, Alexandru Beldiman. I-am înmănat prințului Wilhelm de Hohenzollern scrisoarea pe care o adusesem și m-am achitat, pe cât am putut mai bine, de modesta misiune încredințată mie de rege. A doua zi, luni dimineată, am aflat vestea declarației de război, care m-a făcut să înțeleg emoția dumneavoastră la momentul când ne luaserăm rămas-bun. În aceeași seară, vărul dumneavoastră s-a întors la Berlin. Deoarece șederea mea la Sigmaringen nu mai avea obiect, am plecat și eu a doua zi către Elveția.

La frontiera germană, calitatea mea de secretar al regelui României, trecută în pașaport, a făcut să fiu reținut două zile, până la sosirea unui ofițer de la comandamentul general din Lörrach, care m-a supus unui interogatoriu minuțios despre scopurile călătoriei mele. Doar grație intervenției fratelui regelui am primit în cele din urmă permisiunea de a-mi continua voiajul către Zürich, unde m-am prezentat la mama reginei spre a-i înmâna scrisoarea ce-mi fusese încredințată. Am găsit-o pe Alteța Sa Imperială în cea mai bună stare de sănătate; m-a chestionat îndelung despre situația din România și despre fa-

milia regală. Intenționează să mai rămână o lună în Elveția, apoi să se întoarcă la Coburg.

Terminându-mi astfel misiunea, am plecat la Geneva, unde nu-mi rămâne decât să urmăresc evenimentele și să aștept ordinele pe care Majestatea Sa va fi eventual în măsură să mi le dea.

Descumpănirii morale în care mă găsesc se adaugă lipsa de mijloace pentru a-mi întreține familia până la sfârșitul războiului. N-am luat cu mine decât o mie de mărci, 3.000 de coroane și 3.000 de lei. Leii neputând fi schimbați, mai am în acest moment doar 1.500 de franci elvețieni ca unică resursă, o am în întreținere și pe sora mea, două nepoate și un nepot, care își au averea investită la București, în monedă românească.

Deutsche Bank, căreia m-am adresat pentru a-mi deschide credit, mă informează că întreaga avere a regelui se află sub sechestru și ca atare nu poate să-mi verse nici un ban. Nu-mi rămâne așadar altă speranță decât ca dumneavoastră să interveniți pentru a mi se trimită de la București, prin mandat telegrafic, o sumă suficientă pentru ca, măcar sub aspect material, să pot fi la adăpost de griji.

Între altele v-aș fi foarte recunoscător dacă ați dispune concedierea bucătarului și a bonei noastre și dacă ați încredința paza casei servitorului nostru, Ion Găman, ajutat pe timpul nopții de un sergent.

Promisiunea pe care mi-ați făcut-o de a o lua sub protecția dumneavoastră pe bucătăreasa Lange i-am comunicat-o femeii, care avea mare nevoie de asta pentru a se liniști.

<Gândurile mele sunt tot timpul alături de familia noastră regală și de dumneavoastră. Urmăresc cu cel mai viu interes evenimentele și ridic cele mai fierbinți rugăciuni pentru ca țara și dinastia să iasă cu bine din marea luptă care se desfășoară și ca să-mi pot încheia cu succes misiunea față de familia regală.>

În cazul în care absența mea va fi de lungă durată, cred că ar fi indicat să i se încredințeze sarcina de a mă înlocui domnului H. Catargi.¹

¹) Henri Catargi (1860–1944), jurist, președinte al Tribunalului București și director al Băncii Naționale. Între 1916 și 1919 a fost mareșal al Palatului.

În ceea ce privește moștenirea de la Neuwied, care nu este încă rezolvată, voi lua legătura cu generalul von Hepke pentru a face să fie acceptată de către Krankenfrauenverein¹ soluția menționată în procesul-verbal.

În aceste momente de mare gravitate, gândurile mele sunt nedezipite de familia regală și de țara care ocupă în inima mea un loc la fel de important ca draga Elveție. Rugăciunile mele fierbinți sunt pentru ca țara și dinastia să iasă întărite din lupta supremă ce are loc în aceste momente, a cărei desfășurare o urmăresc cu cel mai viu interes. Mă gândesc și la dumneavoastră, dragă prințe, și la doamna prințesă, care ne-ați arătat, mie și soției mele, atâta bunăvoință și atâta prietenie. Îmi doresc să vă regăsiți sănătoși.

6 SEPTEMBRIE Plecarea către Berna. La ora 2 după-amiază m-am dus la Palatul Federal. Domnul Dunant fiind bolnav, am fost primit de consilierul federal Hoffmann². Mi-a făcut o primire simplă și cordială, vorbește ca un om înțelept și reținut. Mi-a cerut părerea despre utilitatea trimeriei unui însărcinat cu afaceri în România, pentru a asigura o protecție eficientă a concetățenilor noștri de acolo. Nu pot decât să-l încurajez în acest proiect, pe care de altfel colonia³ și-l dorește cu ardoare. Domnul Hoffmann cunoaște bine raporturile tensionate dintre colonie și consulul general; știe motivele și își dă seama că, în actualele condiții, e necesar să se intervină cât mai curând. Se gândește la domnul Gust. De Boissier⁴, din Geneva, ca însărcinat cu afaceri. Conversația a alunecat apoi către situația din România, și am vorbit despre starea de spirit a populației la

¹) „Asociația infirmierelor“ (germ.). ²) Arthur Hoffman (1857–1927), om politic elvețian, membru al Consiliului Federal din 1911 până în 1917, când a fost obligat să-și dea demisia în urma afacerii Grimm–Hoffmann (v. *infra*, p. 125, nota 1). ³) De la mijlocul sec. al XIX-lea și până spre mijlocul sec. XX, în România a existat o comunitate de cca 1.500 de elvețieni, constituită în general din familiile specialiștilor și tehnicienilor sosiți pentru construirea de căi ferate, lucrări de telegrafie, rețeaua poștală etc. ⁴) Gustave Boissier (1867–1924), jurist și diplomat elvețian, fost primar al localității Cologny, fost consilier al Legației din Paris; (din sept. 1916) șef al misiunii diplomatice elvețiene în România, mai întâi ca însărcinat cu afaceri, apoi ca ministru plenipotențiar.